

Sužibusi ir užgesinta žvaigždė

(Pranešimo, padaryto Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje, minint š. m. vasario 25 d. poeto kunigo Ričardo Mikutavičiaus 70-metį, fragmentai).

PROF. ROMUALDAS GRIGAS

Koks tas mūsų šiandieninis gyvenimas? Pilnas skubos ir technologijų gausmo; cunamio bangomis plūstančių informacijos srautų ir agresyvėjančio vartojimo; žiniasklaidos skleidžiamo subuitinto erzelio ir politinių institucijų arogancijos – jų atsilpėjimo nuo žmonių... Juodoji civilizacijos pusė gožte gožia žmogaus dvasios pasaulį. O be jo pats gyvenimas tampa tik priedėliu prie žmogaus sukurtų, bet iš jo kontrolės gal jau išsprūdusių technologijų. Be praktikuojamo dvasinio gyvenimo pati civilizacija praranda savo prasmę.

Žmogus tarsi varytė įvaromas į narvą, dėl ko ir pati laisvė, taip išdidžiai ir gausiai deklaruota ir tebedeklaruojama, tampa iliuzorine...

Toje nelygioje kovoje su beprasmybe susitikimas su dvasinės kultūros asmenybėmis mus buria į krūvą, daro stipresniais, siūlo vertybes, kurios praturtina mūsų gyvenimą... Tokia į dvasios pasaulį, į sutarimą kviečiančia asmenybe buvo, ir po mirties pasiliko poetas kunigas, kolekcionierius ir visuomenės tribūnas Ričardas Mikutavičius. Jo asmenybė priklauso tai jų klasei, kurias revoliucijos ne tik iškelia, bet ir prisideda sunaikindamos. Tokios asmenybės būna trapios ir neatsparios naujų jėgų bei aistrų išbandymams.

Keletas žodžių apie tai, kas ir kaip mane su Ričardu susiejo tais audringais Atgimimo metais...

Bosimųjų didžiųjų permainų dvasia tvyrojo jau nuo atmintino „išūlaus“ mitingo, surengto 1987 metais prie A. Mickievičiaus paminklo. Jis buvo pa-

kankamai grubiai užslopintas, o jo dalyviai – sovietinio režimo pasmerkti ir persekiojami. Bet atgimimo jėgos režimas jau nebesugebėjo sulaikyti.

1988 metų pavasarį gimė mintis organizuoti legalią mokslinę konferenciją tautinio mentaliteto klausimu. Norėjosi suburti išymesnių pranešėjų būrelį. Tuometinei ateizuiotai inteligentijai norėjosi pristatyti ir vieną kitą dvasininką. Norėjosi prisidėti prie jų pasaulietinės izoliacijos panaikinimo.

Pasitariau su mons. Vaclovu Aliuliu, kuris jau buvo anksčiau pralaužęs cenzūros ledus ir redagavo bei leido storoką *Katalikų bažnyčios* kalendorių – žinyną. Pranešėjais pasiūlė du kunigus: doc. A. Kajacką ir R. Mikutavičių. Taip mes ir susipažinome.

Konferencija įvyko tų metų vasaros pabaigoje. Ir ne bet kur, o marksizmo-leninizmo propagandos centre – respublikiniuose Politinio švietimo namuose. Turėčiau pastebėti, kad tų namų vadovybė permainoms buvo pakankamai liberali. R. Mikutavičius konferencijoje padarė pranešimą tema „Katalikybė ir tautinis mentalitetas“, o paskui įteikė ir paruoštą tekstą mano sumanytai kolektyvinei monografijai *Tautinis mentalitetas*. Knyga buvo išspausdinta 1989 metų pavasarį ir tapusi itin populiari, prisidėjusi prie Atgimimo teorinio įprasminimo.

Tąkart R. Mikutavičius man dėkojo už pastangą išvesti jį į pasaulietinę tribūną. Jis mielai sutiko prisidėti ir prie „Žinijos“ organizuojamų išvykų į Lietuvos provinciją. Ateizmo užkrato paliešiams žmonėms ku-

nigo, ir dar – poeto pasirodymas pasaulietinėje tribūnoje tada buvo tikra naujiena, netgi savotiška egzotika.

Štai taip tada mes artiau ir susipažinome. Ne kartą ir ne du tais, dideles viltis nešusiais metais, aplankydami miestus ir miestelius kur įvykdavo mūsų, kaip lektorių, pasirodymai. Jie būdavo abipusiai įspūdingi, jaudinantys. Pateiksiu vieną labiau įsidėmėtiną apsilankymą Raseiniuose, kurie tada garsėjo kaip „raudonojo“ sekretoriaus Gramailos „tėvonija“.

...Mudviejų susitikimas su auditorija buvo numatytas

Stovekime artiau
kuo galime
Giliai ir stipriai
susiglaudę sielom
Ką turime išsaugoti
visi apglėbkim

puošniuose, erdviuose Kultūros rūmuose. Tačiau juos radome užrakintus, o lauke susirinkusią gausią auditoriją – pasipiktinusių. Pasirodo kažkas Gramailai pranešė, kad vienas iš „Žinijos“ lektorių bus su sutana... Visi draugišku būriu persimetėme į rajono bibliotekos patalpas. Žmonės grūdosi ir koridoriuose. Susitikimas su auditorija buvo ypač jaudinantis, pabaigoje sugiedojome Lietuvos himną, daugelis verkė... Prie tokio jaudulio neabejotinai prisidėjo Ričardo: ir kaip kunigo, ir kaip poeto, ir kaip tribūno dalyvavimas. Situacija buvo ati-

tinkamai įvertinta ir „viršuje“ – gavome žinią, kad vakarieniems yra parengta restorane. Bet mes buvome principingi ir užkūstį nukeliavome pas kleboną.

Kunigas Ričardas Mikutavičius buvo daugiaplanė, vidiniu turiningumu spinduliuojanti asmenybė. Ne kalbėsiu apie jį, kaip apie poetą – nesu tos srities žinovas. Minėsiu jo filosofines pažiūras.

Jis buvo egzistencinės filosofijos šalininkas, šioje žinių srityje apgynęs licenciatą. Jam buvo prie širdies pagrindinis imperatyvas, teigiantis, kad žmogaus likimas nėra istorijos ir visuomenės nulemtas; kad žmogus yra pats savo likimo kalvis. Tarsi išsifruodamas šį teiginį, kunigas Ričardas pabrėždavo, kad egzistencinio mąstymo dėka atsiveria Dievas–Kūrėjas ir jo Kūrinija. Bet žmogus – kaip Dievo kūrinys ir pats kaip kūrėjas, gali atsisiekti tik laisvėje ir tik laisvo apsisprendimo dėka.

Per laisvę, per Dievo Kūriniją kunigas Ričardas aiškino ir žmogaus santykį su tauta. Jam tauta labiau konkretizuota laisvės, žmogaus kūrybinių galių išsiskleidimo sąlyga. Pasaulio jungimąsi filosofas ir kunigas suprato kaip įvairių tautų mentalitetų suartėjimą, kuris gali vykti vėlgį laisvės ir laisvo pasirinkimo sąlygomis. Taip, anot jo, įteisinama pasaulio kūrinijos įvairovė ir žavesys.

Kunigo Ričardo filosofinės pažiūros nuostabiai atspindėjo jo praktinėje įvairiabriaunėje veikloje, laisvės savo asmenybei ir tautai siekyje. Jos ypač gražiai buvo išskleistos jo poezijoje, labai turtingoje ir turinio, ir formos prasme. Jo poetinė kūryba, na, kad ir tuos eileraščius, kurie viešumą išvydo pirmojoje knygoje *kad Lietuva neišsivaikščiūtų*... (beje, išleistoje ne tėvynėje, bet Čikagoje 1989 metais), pagal dvasios

jėgą aš drįsciau sugretinti su Bach fugomis, arba su Kosmoso, Amžinybės ir Meilės alsavimu kupinomis Richard Strauss melodijomis (nepainiokime su Johann Strauss ir jo valsais). Manau, kad šitaip ar panašiai daugelis iš auditorijos išgyvendavo, kai jis artistišku, dvasingu balsu skaitydavo savo kūrybą – lyrinčius filosofinius ekspromtus.

Gal vadinamasis „penktas“ jausmas – tas nuojautos jausmas kunigą Ričardą „pavertė“ bažnyčių – kur jis bedirbtų – restauratoriumi ir meno kūrinių kolekcionieriumi? Gal jis intuityviai suvokė, kad lietuvių tauta yra nykstanti dar ir dėl tos priežasties, jog ji neturi, kaip kitos tautos, įspūdingo kultūros materialinio paveldo? O tai – kas ir išlikę po nuolatinių naikinimų – yra trapu ir nepakankamai modernu?

Tais Atgimimo metais kunigus – visuomenės tribūnus galėjome suskaiciuoti ant rankos pirštų... Buvo „radikaliųjų“ sparnas: mons. Alfonsas Svarinskas, Robertas Grigas, Algimantas Keina... Buvo „saikingųjų“ sparnas: mons. Kazimieras Vasiliauskas, Vincentas Sladkevičius inauguruos kardinalu (bet greitai izoliuotas). Pastarieji, priešingai pirmiesiems, suvokdami nykstančią siems, suvokdami nykstančią tautą, skelbė santarvę, susitaikymą.

Kokiam sparnui priklausė kunigas – poetas Ričardas? Savam. Lyginant, kad ir su šviesiausios atminties Kazimieru Vasiliausku, jis paprasčiausiai „netilpo“ dvasininko sutanoje. Ji buvo jam per ankšta (o gal „siuvėjų“ netinkamai pasiūta). Visa jo prigimtis, visa jo nerami dvasia veržėsi iš įprastų kanonų į laisvę įvairiausiais pavidalais. Tame tarpe praeigiant tą ribą, iki kurios tradiciškai buvo leidžiama Lietuvos katalikų bažnyčios kunigams. Jo nuoširdus atvirumas, poetinė prigimtis ir artistškumas, kaip magnetas, pritraukdavo minias žmonių. Tuoktis ir krikštintis norėdavo tik pas Ričardą, įvairių renginių organizatoriai, kaip masalą

būtinai kviesdavo tik jį, o jis pats net nepastebėjo, kaip krikšto kodilas pateko į jo rankas ir apšlakstė ką tik zoologijos sode gimusius tigriukus... Apie jo (gal ne vien jo) didžiulėmis pastangomis sukaupą milijonų vertės kūrinių kolekciją (iš anksto sumastytą padovanoti visai tautai), ėmė telktis juodi debesys. O čia dar „kazkieno“ organizuota ir įgyvendinta provokacija – skandalas dėl neva Šv. Mykolo Archangelo bažnyčioje (Kauno Sobore) jos meninio interjero detalėse paskleistos pagonybės dvasios. Tai, ką poetas – kunigas laikė modernu ir tautiška, buvo vos ne oficialiai pasmerкта.

Konfliktas su Bažnyčios hierarchais pritraukė plačios visuomenės dėmesį. Žmonės skirstėsi į priešingas stovyklas. Tačiau vos ne absoliuti aktyvesniųjų dauguma demonstravo poeto mąstytojo, liaudies tribūno ir meno kūrinių kolekcionieriaus šalininkų pozicijas.

Kunigo Ričardo paskutiniai eileraščių tomeliai jau rodė pačią blogiausią autoriaus nuojautą...

Tautos Atgimimas kunigą poetą Ričardą iškėlė ir užkėlė ant viešai matomo, visų lankomo pjedestalo. Tačiau kartu su Nepriklausomybe atėjusi laisvė, teisingiau – jos piktašis šešėlis, kunigą Ričardą ir prazūdė. Savaip simboliška – jis mirė kankinio mirtimi.

Net ir palaidotas buvo neatpažintųjų kape... Mirė suspėjęs plačiai ir įtaigiai paskleisti poetinę-filosofinę metaforą – „Kad Lietuva neišsivaikščiūtų“... Toji metafora šiandien yra įsikūnijusi, „materializuota“ platų intelektualų ratą jungiančioje visuomeninėje organizacijoje „Consilia Academica“.

Kunigas ir poetas, filosofas ir tribūnas pasitraukė iš gyvenimo, kupinai atlikęs kilniąją misiją. Prisakęs kiekvienam iš mūsų bylinėtis už laisvę, už tautos ir jos kultūros tęstinumą. Pásitraukė prisakęs kiekvienam gyventi, tegu ir žmogiškoms aistromis alsuojanti, bet giliai prasmingą gyvenimą...

RIČARDAS MIKUTAVIČIUS

malda

nuo Jo
pūstelėta
žodžiui meile!

gyvena atgal
į mus
visada tik prasidedamu

iš Jo krūtinės
ant dabarties lūpų sėjasi
tik nesimato –

prie ištikimybės
kryžkelės per jį
visi sueiname
ir susitinkame

kyrie

neišnyksta,
nesibaigia
Kyrie –
pilnutėlis
visų visų
ir mano dalies

kaupiasi,
telkiasi
ties dangumi
ir skamba –
kiek žmonių viltis
išgali!

viltys suriša vienybėn!
Dieve!
teneišsibaigia laimė!

offertorium

minia išsitaško
mąstyti po vienk
ties altorių paslaptimi,
ties skliautų begalybe –
aukštai ir šventai
apie ugnį į žibintą

susispaudžia
visa minia į kartų,
ant tolimo ryšio auga
ir ant gilybių
ištisia
visiems įrodyti

bendrą gyvybę

pamokslas

už tuos
esi artčiau,
kur styro žodžiui
meilės neparodę

esi
geriau už tuos,
kur žodžiui darbuose
nerado vietos

už tuos
šviesiau buvai,
kurį žvakidėse
kalbos liepsna užduso

dabar aukščiau
esi už tuos,
kurie lašais
pasiaukelėj suakmenėjo

palikimas I

tupdyti virš žemės,
šalia žalvarinių varpų,
kur šlama liepos
nuklotos medum

iš lietuvininkų pūdymų
susilenkus per liemenį
surinkti ir į vežimus
sukilnoti akmenys

jaučiasi atvilkti,
nuo samanų ir žemės nuvalyti,
klintimis suauginti
į vieną kūną –

palikimas
šviežiems
ir šviesėjantiems
laikams

palikimas II

iš žemės
ateina akmuo –

girdintis, kalbantis, raštingas,
maris dienų
gimė
po šiltu baudžiavos juodžemiu,
bėgiojo akimis
pelkėmis ir lieptais,
išsibarsčiusiais
kaimų vardais –
už gimimą atlaidumo neprašė –
gyvenimą prilenkė
ir parodė visiems

iš žemės
ateina akmuo –
į dangų
žiūri akmuo
Tolminkiemio pačiam vidury
ir labai aukštai –
Kristijonas

palikimas III

vėjui dreskiant
giliai galvugalyje
įsispraudžia ir gyvena –

dreba žarose,
atleidžia lietumi,
žibėjimu užgauna,

nukrenta į naktį,
šventėse klabena arti,
atsrovena jei laukiam –

atgalios neleidžia,
pražūti neduoda
kai akmenžudys prieina –

netikintis,
šūkaujantis,
be rūpesčio ainis

Metų laikai

Mažoji Lietuva
pavasario linksmybės

gintis padeda
mirštančiojo aimanų klausytis,
blėstantį gyvenimą rankioti
ir atsivedant į Lietuvą deti

vasaros darbai

kad Lietuva neišsivaikščiūtų,
atsispindėtų graži,
kad kasdien būtų ištiriamas
jos veidas

rudens gėrybės

širdis virpa
kiekvieną skiemenį atrasdama,
rankos nesibaigiančiai pakyla,
kad pro vilties langą matytų toli

žiemos rūpesčiai

Viešpatie!
Pastorių ir Būrų,
susiglaudusių metų aruode,
nuo maro, bado ir staigos mirties
apsaugok!

RIČARDAS MIKUTAVIČIUS

KAD LIETUVA
NEIŠSIVAIKŠČIOTŲ

TURINYS

Prisimintas kun.
Ričardas Mikutavičius.

Apie tylą, kultūrinį
paveldą ir avangardą.

IX „Pauliaus Galaunės
skaitymai“. Aldonos
Liobytės 90-metis.

„Pilietybė“ juokino
žiūrovus. Vandos
Daugirdaitės Sruogienės
stipendija istorikams.

Apie tylą, kultūrinį paveldą ir avangardą

Keliais žodžiais pasakyti, koks tas V. V. Landsbergis – sunku. Jis ir žinomas dokumentinio kino režisierius, ir poetas, ir publicistas, ir pasakų vaikams kūrėjas, ir dainų autorius bei atlikėjas. Žmogus, kuriam visuomet yra įdomu eiti ten, kur dar nebuvo, patirti, ko nebandęs, sužinoti, ko nežino. Tokiems žmonėms gyvenimas vis mesteli naujus klausimus, o jie ieško atsakymų ir kartais svarbu ne patys atsakymai, o ieškojimų kelias.

aš nežinau
kodėl kariuose yra nužudomi kareiviai
kodėl yra prievartaujami vaikai ir moterys
kodėl naktimis tarpumurtėse apipiešinėjami praeiviai
kodėl žmogus negalintis atleisti savo artimui tolimui sau pačiam
suserga vėžiu patenka avarijon kodėl trenkia žaibas
į vaiką su tėvais atostogaujantį prie ežero kodėl
Kristus privalo būti nukryžiuotas kodėl yra tyčiojami
iš hitaip galvojančio gyvenančio hitaip suvojančio žmogaus
aš nežinau kodėl niekas neatsako į mano klausimus arba
kodėl sužinojęs atsakymą aš tuoj pat sužinau jo paneigimą
(ištrauka iš V. V. Landsbergio eilėraščių)

Kalbėtis su V. V. Landsbergiu įdomu įvairiais klausimais, šiek pat pašnekinome jį apie gyvenimo vertybes.

– Ką Jums reikšia metų pasikeitimas?

– Man svarbus ne tiek Naujieji metai, kiek visos labai įdomus laikotarpis nuo Vėlinių iki Kaledų. Tai aktyvių apmąstymų, transcendencinių išgyvenimų metas, galimybė pažūrėti į savo metų derlių, kiek pavyko nueiti, sužinoti, išsilais-

vinti – tai lyg toks revizijų metas.

– Kokios problemos Jums svarbiausios šiuo metu?

– Labiausiai ko norėjau išvažiudamas į Anykščius, tai patirti ramybę, tylos vertę. Sumažinti tempus. Aišku, ramybė yra vidinė būseną, kuri turėtų nepriklausyti nuo išorės, tačiau aplinka kartais irgi padeda. Man rūpėjo pakeisti žaidimo taisykles, pažaisiti provincijos žaidimą. Gal tada nebuvau dar tiek subrendęs, kad galėčiau ir

mieste pasiekti ramybę. Be to, norėjau „išgyventi“ gamtą...

– Bet tas kaimo žaidimas, kaip Jūs sakote, truko tik 1,5 metų?

– Liekam anykštėnais, tačiau viena koja grįžtame ir į Vilnių. Pagrindinė priežastis – vaikų mokslai. Ir mano darbai – spektakliai, filmai, kurie artimiausiais metais bus kuriami Vilniuje. Emigravome čia tada, kai neturėjome darbų bei finansinių galimybių pasilikti Vilniuje. Dabar situacija truputį pasikeitė. Vilniuje statysiu du spektaklius vaikams ir vieną suaugusiems apie Vilių Orvidą. Tai bus dokumentinis-biografinis spektaklis su dviem aktoriais. Norėtusi pavazinėti su šiuo spektakliu po bažnytkaimius, po kaimelius ir rodyti jį mazytėse salėse, kultūros namuose, pašiūrėse.

– Bet juk žmona Anykščiuose irgi nelabai ką turėjo veikti?

– Ji čia ieškojo darbo, bet nerado. Gal būtume stipriau už provincijos užsikabinę. Be to, mudu su Ramune esame kaip ir viena – ji mane ne tik daugeliu atvejų nuo namų rūpesčių atpalaiduoją, bet padeda ir statant filmus, kuriant pjeses. Ramunė – tikras gyvenimo draugas, jei reikėtų į spektaklių ar filmus titrus įrašyti kūrėjų pavardes, ji turėtų eiti lygiai su manim, mes abu esame tas darinys, kuris kuria. Ji užsiima ir mano knygų leidyba.

– Beje, Jūs parašėte daug šviesių pasakų, kuriose nainviali idealizuotas pasaulis – nuosirdus ir tikras. Pasakų, kur mokoma jausti, klausytis savo širdies balso. Ar egzistuoja Jums koks nors ryšys tarp pasakų ir gyvenimo, kuo Jums pasakos svarbios?

– Pasakos ir gyvenimas yra labai susiję, juk žodis virsta kūnu... Kartais atrodo – kažką tik sugalvoji, užrašai, o žiūrėk, tai jau ir vyksta gyvenime. Pasakų žanras tuo žavus, kad vertia kalbėti apie laimingą pabaigą, vertia netirauzoti nelaimių, kas dabar taip madinga ir spaudoje, ir ekrane. Minus vertimas pliusu – štai kas yra pasakos...

Sako Nikodemus:

„Jūs, arkliai, pernelyg dažnai visko klausinėjant, nes nemo kat prieš paklausdami pagalvoti savo galvą...“, ir jeigu jūs geriau į viską įsiziūretumėt, ilgiau patylėtumėt ir ramiau pamąstytumėt, tai suprastumėt, kad viską puikiai galima suprasti ir be žodžių. O visų svarbiausia – mylėti, tik tada pasaulis priims tave, atsivers tau ir bus tavo. Jei nukreipsi meilės spindulėlį į puolantį priešą – jis nebepuls, jei su juo apšviesti sergantį žvėrėlį – jis pasveiks, nusiųsi jį liudinčiam

bičiuliui – ir jis pralinksms“ (iš V. V. Landsbergio knygos *Arklio Dominyko meilė*)

– Kokio norėtumėte pasaulio, kuriame augtų Jūsų vaikai, nuo ko bandote savo vaikus apsaugoti, kurias savybes palaikyti juose, juk turite penkis vaikus?

– Vaikų turiu labai įvairaus amžiaus... Sūnus Gabrielius iš pirmos santuokos jau pats turi vaikų, o pačios mažosios Julija su Severija dar darželinukės. Augindamas visą šią linksną kompaniją supratau tik, kad vaikų nuo nieko neapsaugosi, jie patys turi patirti tai, ko jų patirtis reikalauja. Jie turi savo likimą ir tau tarsi nepriklauso. Mes turime teisę tik juos pagloboti, pamylėti, kol užaugs...

Jų nieko neišmokysi per jėgą, gali bandyti tik per save, per savo patirtį parodyti kažkokius dėsnius, principus, bet dažniausiai matau, kad svetimos klaidos nėra pamoka. Vaikas pats turi savo klaidas padaryti ir išmokyti jas ištaisyti. Mes vaikams stengiamės duoti laisvę pasirinkti, ko jie nori, daug kalbamės apie savo dvasinius ieškojimus.

Vaikų gyvenime būna toks stebuklingas tarpsnis, kai jie labai atviri gyvyjei Dievo sampratai. Mums pasisekė, kad tame amžiuje, kai jie buvo atsivėrę šitam patyrimui, šalia buvo tokių kunigų kaip tėvas Antanas Saulaitis, Julius Sasnauskas, Kaltinėnų klebonas Petras Linkevičius. Jie išklaušydavo išpažintį, patardavo, būdavo tolerantiški ir leido pajusti demokratiškos, neteisančios ir negniuždančios katalikybės aplinką. Vėliau kartu su vyresniais vaikais ėmėme domėtis ir kitomis dvasinio kelio formomis, pavyzdžiui – prieš keletą metų, filmuodamas Daili Lamos vizitą Lietuvoje, susižavėjau Jo Šventybės mintimis...

– Jūs, praktikuojantis katalikas, ieškote ir budizmo išminties, kitų kelių į Dievą?

– Taigi viskas jungiasi, papildoma viena kitą, niekas niekam neprieštarauja. Reikia savy ieškoti vienio ar vienuos, kaip sakydavo Vydūnas, tada pamatai, kad meditacija su katalikyste puikiai eina greta. Kristaus mokyme irgi yra teiginių, artimų budizmui. Budizmo principas – atpažinti Dievą savyje, išlaisvinti savo dieviškąją prigimtį, ieškoti savyje dėsnių, kurie leistų būti šviesa arba eiti link jos. Tai – kelias. Kad eitum juo, turi ir tamsos patirtį, ir nukrisi, ir su puikybe susipažinti. Kol žinojimą paversi elgsena. Dievas yra ne mintis, o elgesys. Žmonės gali labai daug samprotauti apie dieviškumą, bet, jei jų elgesys yra ne dieviškas, tai visa tai tik... teatras.

Budizmas moko žmogų būti savy, nesusišvedinti, nepradėti kažką vaidinti ar imituoti, o Europos ir ypač Amerikos kultūroje atrodymo momentas labai svarbus. Tu užsidedi kaukę, po to matai, kad po ta kauke tau sunku. Tu nori verkėti – tau reikia šypsotis, tu nori keiktis – o reikia šnekėti malonius žodžius. Jei esi dvilypis, tavo vidus draskosi, plėšosi. Iš to dvilypumo paskui depresijos, alkoholis, narkotikai...

– Sukūrėte dokumentinį filmą „Dabar ir mūsų mirties valandą“, jame nagrinėjate anapusinio, pomirtinio pasaulio temą, kuriai dėmesys neblėsta visame pasaulyje, kodėl Jums tai įdomu?

– Daug metų rinkau medžiagą apie žmones, kurie jaučia daugiau negu kiti, bet tik dabar atradau kinematografinę kampa, kaip tą medžiagą pateikti žiūrovams. Mano hobis – ieškoti tokių transcendentinių keistuolių, kurie tarsi laisvesni nuo rutinos, nuo būtinybės kaip nors „atrodyti“, kurie dažnai turi aštresnę įžvalgą, nuojautą. Sukūręs šį filmą suvokiau, jog Ten, Anapus, egzistuoja šviesos, harmonijos ir džiaugsmo pasaulis, o ne kažkas baisaus ir negero. Bet į Ten reikia skubėti žudantis ar lėtai nuodijantis alkoholiu, piktomis mintimis ir t.t. Nes tai labai komplikuoja tolesnį sielos egzistavimą...

– Galima tik stebėtis Jūsų filmų personažų unikalumu? Spaudoje esate prisipažinęs, kad į kino režisūrą Jus atvedė noras išsaugoti praeities paveldą, patraukė žmonės, kurie ne tik keitė Lietuvos likimą, bet gyvenamų, dieviškų šviesos kupiną gyvenimą.

– Tokius žmones kaip Vilius Orvidas, regėtoja Aneliukė iš Keturaujienos ar Poviliukas iš Merkinės mes dažnai įvardijame kaip „trenktus“. Tačiau, pabandę su jais, ilgainiui suprantame, kad jie nuo Dievo, kad per juos kažkas labai svarbaus pranešama...

– Kodėl Jus patraukė Vilius Orvidas?

– Kai vienas pažįstamas Čikagoje atnešė Salantuose nufilmuotą priešmirtinį Orvido interviu, peržiūrėjęs pajutau Viliaus žodžių svarbą, suvokiau juo misiją ir ėmiau toliau rinkti filmuotą archyvinę medžiagą apie sodybą ir Vilių. Gal tiksliau būtų pasakyti, kad ji pati keičiausia būdais, be jokių pastangų, ėmė plaukti man į rankas, tarsi Vilius iš Anapus man ją būtų siuntęs... Taip tarsi savyje ir susikūrė filmas „Vilius Orvidas“. Vis tik, važinėjamas ten filmuoti ir lyginamas dabartinę sodybą su archyvuose užfiksuojama, pamatiau, kad po Viliaus mirties Orvidų sodyboje viskas tapo šiek tiek kitaip, pasikeitė (arba beveik išnyko) dvasinė sodybos funkcija... Bet tai šeimos privatusasvybė, tad jei savo išmanymu ten ir tvarkosi. Mano supratimu, jų grožio suvokimas gerokai skiriasi nuo to, ką matė ar ko siekė pats Vilius, jau yra pažeistų erdvinį dalyką. Ten buvo tam tikra ekumeninė teritorija, savotiška sakralinė konstrukcija, kuri veikė, turėjo savo paskirtį, dabar tai dingsta ir lieka tik akmenų muziejus, kapinės... Vilius išeidinėja.

– Gal todėl, kad nedaug kas suprato esmę?

– Galbūt. Vilius buvo tarsi iš kitos operos, dabar ten ope-

Vytautas V. Landsbergis su savo šeima.

retė... Bandžiau filmu, straipsniais bei atsiminimų knyga sodybos situaciją bent kiek gelbėti, bet... supratau, kad viskas šioj žemėj yra laikina, taigi Orvidų sodyba irgi. Ką darysi, gal Lietuva dar nepribrendusi Orvidų sodybai, kaip nepribrendusi Mekui, bet tikiu, kad kada nors natūraliai ateis tas laikas.

nerieikia žadint miegančio nes jis pabūs suirzęs

nelaimingas
(kam žadint mane šis rytas dar ne mano) tad eik
brolau atsargiai dairydamsis darydamasis

savimi
bandydams suprast ar pats esi pakankamai
pabudęs pabūti su savimi
saviškiais medžiais sielom
dangum pajusti vėją prieš
pradedant jam pūsti
užuosti audrą, sulaukti laiko
pilnaties

kuri netruks netruks
patekęs

(ištrauka iš V. V. Landsbergio eilėraščių)

– Ar jau nuleidote rankas, siekiant įkurti J. Meko centrą ir kodėl jis Jums toks svarbus?

– Mekas – tai tarsi „dzeniška“ laisvės, kūrybos džiaugsmo mokykla, tai tam tikras optimistinis gyvenimo būdas, kurio melancholiškoje, savižudiškoje Lietuvoje labai stinga. Visas Fluxus judėjimas nuo Jurgio Mačiūno tai buvo noras pabėgti nuo rutinos, atrasti kitą – dievišką, nesureikšmintą žaidimo kokybę. Bendraudamas su Jonu Meku suprantu, kad menas yra viskas – menas yra gyventi, menas yra pereiti gatvę, susitikti žmogų ir jam pasakyti ką nors. Jo filmuose menas gimsta iš atsipalaidavimo ir laisvės... Ir net nežinau kitąsyk, kas ten yra didesnė vertybė – ar pats filmas, ar savotiška „dzen“ religinė būseną, aurą, kurioje buvo tai kurta...

– Gal valdininkams sunku suprasti Meko kūrybos vertę, todėl ir žygiai dėl Meko centro Užupyje nepavyko?

– Tai skaudus patyrimas, nes Vilniaus miesto valdžia, regis, neturi didelio intereso, kad Lietuvoje atsirastų Meko centras. Valdininkams ištis sunku suprasti, kas tas Mekas. Teko ilgokai Zuokui ir jo kompanijai aiškinti, kad Mekas, tai vienas labiausiai pasaulyje žinomų lietuvių. Kad su Meko vardu siejamas naujasis avangardinis

Amerikos 1960–1970–ųjų metų kinas, labai vertinamas užsienyje. Bet avangardui suprasti reikia gana išsilavinusio, subtilaus žmogaus, ne veltui Mekas labiau yra mėgstamas ir suprantamas Japonijoje, Prancūzijoje, Anglijoje – šalyse, kur rafinuotas estetiškas skonis diegiamas nuo mažumės.

Kai kažkas susipratinavo Vilniaus savivaldybės Meko kino centrui paskirtą namą Užupyje, ėmėmės kitų žygių. Dabar Trakų savivaldybė jau antrą kartą sprendžia, duoti ar neduoti senojo kino teatro patalpas. Bandom rasti šneką ir su privačiomis struktūromis. Juk, jei Lietuvoje vyktų sistemingesnis avangardinių filmų kūrimas, jų peržiūros, simpoziumai, Meko vardo festivaliai, suaktyvėtų ir kultūrinis turizmas.

Mekas mums padovanojo galimybę nemokamai pasidaryti jo filmų archyvo New York kopijas ir nūnai jau turime 300 valandų avangardinio kino – tai puiki bazė Jono Meko kino centrui. Be to, susikūrė netgi savotiškas jaunatviškas Jono Meko kino centro entuziastų klubas... Dabar bereikia tikėtis sėkmės...

Kalbėjosi Milda Šeškuvienė

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Imkit knygą į rankas

Vincas Rastenis. *Tarp kai-rės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*. Žymaus išeivijos žurnalisto, politiko ir visuomenės veikėjo straipsnių rinkinys su trimis įvadais. Knygos sudarytoja Daiva Dapkutė skaitytąją supažindina su V. Rastenio įnašu į visuomeninės veiklos istoriją. Zenonas Rekašius prisimena tautininkus ištikusią susinaikinimo epidemiją, kai V. Rastenis pradėjo plėsti ryšius su okupuota tėvyne. Leonas Sabaliūnas gilinaisi į autoriaus šeimyninę aplinką, jo darbą su Santara-Šviesa ir konfliktus nacionalistinių grupių viduje.

Knyga stambi ir iliustruota. Jos kaina su persiuntimu – 20 dol. Čekį galima išrašyti ir siųsti L. Sabaliūnui: 6593 Fleming Creek Drive, Ann Arbor, MI 48105. Taip pat čekį galima išrašyti ir D. Dapkutei: Išeivijos institutas, Daukanto 25, LT-44249 Kaunas, Lithuania.

V. V. Landsbergio filmų retrospektyvoje – 15 metų kūryba

Vilniaus „Skalvijos“ kino centras, sausio 21 d. kvietė žiūrovus į didelę režisieriaus Vytauto V. Landsbergio filmų retrospektyvą. Keturias dienas trukusioje programoje parodyta per dvi dešimtis šio režisieriaus ilgo ir trumpo metražo dokumentinių juostų bei vaidybinis filmas „Jonukas ir Grytutė“.

V. V. Landsbergis 1987 m. kartu su kitais būsimais kinematografininkais Artūru Jevdokimovu, Algimantu Maceina, Juliumi Žilčiausku ir kitais išvyko studijuoti kino režisūros Tbilisio Šota Rustavelio teatro institutą. Vėliau stažavosi New York, Jono Meko filmų antologijos archyve ir jaunųjų Europos teatro režisierių kursuose Anglijoje.

1993 m. V. V. Landsbergis įkūrė studiją „A propos“. Šioje studijoje kuriami mokykloms ir visai skaitanciai visuomenei skirti filmai apie lietuvių rašytojus, suteikiamos sąlygos debiutuoti ne vienam jaunam kūrėjui ar literatui. Pastaraisiais metais V. V. Landsbergis daug energijos skiria Jono Meko centro Lietuvoje įkūrimo veiklai.

Dar studijuodamas V. V. Landsbergis pamėgo dokumentinio filmo portreto žanrą – 1989 m. sukurtas filmas „Tėvas“ pasakoja apie poetą Vytautą Bložę ir apie jo tragiško likimo tėvą. V. Bložė pasirodė ir vėlesniuose filmuose „Koncertas“ (1990) bei „Švendubrės šamanas“ (2001).

V. V. Landsbergis savo filmuose mėgsta rodyti nestandartiškus, originalius, autoironiškus žmones, nebūtinai garsenybes. Savotišką ciklą sudaro V. V. Landsbergio filmai apie lietuvių dailininkus Petrą Repšį, Stasį Eidrigevičių, Šarūną Sauką, Vytautą Kašubą, filmą „Jonukas ir Grytutė“. Šiuo detektyvo, melodramos, komedijos, siaubo filmo ir pasakos deriniu režisierius bando atgaivinti kadaise lietuvių kiną išgarsinusį vaikų filmų žanrą. (Elta)

Jonas Mekas ir Vytautas V. Landsbergis Vilniuje.

Rasa Varackytė, Marius Sirutavičius ir Linas Venclauskas — V. Daugirdaitės Sruogienės fondo stipendininkai.

Stipendijos jauniejiems Lietuvos istorikams

Įpusėjus antrajam dešimtmečiui nuo Lietuvos Respublikos atstatymo, neslopsta jaunų istorikų siekiai tapti profesionaliais Lietuvos istorijos tyrėjais, kai kitų mokslo sričių mokslininkai pastebi jau nuslūgstantį jaunimo dėmesį mokslui ir menkėjantį norą eiti mokslininko keliu. Vyresnieji dar gali su tyliu džiugesiu stebėti, kad yra gabaus jaunimo, pasirenkančio mokslininkų kelią, tai yra savanoriškai rinktis, kaip rašė vienas mokslo raišos teoretikų P. Feyerabendas, lengvą vergijos formą visam „gyvenimui“. Galbūt humanitarus Lietuvos istoriją tebeatraukia ta aplinkybė, kad tebėra daug menkai ar visai netirtų Lietuvos problemų, atsivėrė plačios naujų metodų taikymo galimybės, kai kuriuose Lietuvos istorijos centruose pavyko sudaryti aktyviai dirbančių kvalifikuotų specialistų aplinką ir geranorišką jaunų istorikų ugdymo atmosferą. O jai sudaryti reikia nemenkų pastangų, kadangi iki šiol veikianči Lietuvos Respublikoje sudaryta doktorantūros studijų sistema ir doktoranto rengimas profesiniam darbui turi trūkumų. Visiems istorikams iškyla labai svarbi užduotis susirinkti ir išanalizuoti pirminius šaltinius, (dauguma jų yra archyvuose saugomi dokumentai), susirasti senuosius retus spaudinius. O tai sudaro sunkiai išsprendžiamų materialinių rūpesčių: doktorantui iki šiol nenumatyta valstybės finansinė parama surinkti medžiagą archyvuose, pailsinti knygą iš užsienio bibliotekų (daugeliui naujų tyrimų Lietuvos mokslinėse bibliotekose nepakanka knygų), o kaip žinia, beveik kiekvienai problemai dalis archyvinės medžiagos ir retų spaudinių (nelygu tema ir laikotarpis) yra ne Lietuvos saugyklose. Jaunų istorikų ugdymui didelę pasipirtį suteikia Lietuvių fondo V. Daugirdaitės Sruogienės stipendija, sudaryta šviesios atminties profesorei mirus jos valia 1997 m., ir skirta jauniejiems Lietuvos istorikams. Šiuo metu jau yra gavę 9 istorikai, kurie deramai ją pasinaudojo. Jau anksčiau (nr. 212 (36), 2002.11.02) buvo rašyta apie septynių stipendijatų darbus. Per tą laiką jie toliau pažengė mokslininkų keliu: Jolita Sarcevičienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Agnius Urbanavičius (visi trys ruošė disertacijos Lietuvos istorijos institute, Marius Sirutavičius (Vytauto Didžiojo universitete)

apgynė daktaro disertacijas. R. Šmigelskytė-Stukienė jau išleido knygą, o Jolita Sarcevičienė ir Agnius Urbanavičius veikalų rankraščius jau įteikė leidėjams.

2004 m. apgynė daktaro disertacijas du V. Daugirdaitės Sruogienės stipendijas gavusieji. Jų darbai įnešė nemažą naudą Lietuvos istorijos pažinimui. A. Urbanavičius tyrė Vilniaus miesto XVII a. antrosios pusės ir XVIII a. naujuosius miestiečius: statistiniais metodais nagrinėjo iš kur atvykę, tokių specialybių žmonės pildė Vilniaus miestą, kas tapo jo magistrato valdomais tikraisiais miestiečiais. Anksčiau istorikai, remdamiesi ne tyrimais, bet išpūdziais, pavartę kai kuriuos dokumentus ir knygas, manė, kad Vilniaus „donorai“ buvo iš rytų ir vakarų ply-

Visi V. Daugirdaitės Sruogienės stipendijas gavusieji jaunieji istorikai dirba Lietuvoje ir įgytas kvalifikacijas panaudoja Lietuvos visuomenės kultūrinės atminties plėtojimui

tėjusių kaimynų slavų žemių miestai. Nuoseklūs A. Urbanavičiaus tyrimai sugriovė šią, jau stereotipinę tapusią, nuomonę. Jis nustatė, kad dauguma naujųjų miestiečių atvyko į Vilnių iš artimiausios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavišės — Trakų, nors atvykdavo įvairių specialybių žmonių ir iš tolimiausių kraštų. 2004 m. pabaigoje įdomią, originalią disertaciją apie XV pabaigos XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinę kultūrą santykiuose su Maskvos kunigaikštyste apgynė A. Sirutavičius; jis tyrė ir lygino abiejų valstybių diplomatinę tarnybų veiklos būdus, diplomatinio ceremoninio formos ir jų prasmes, kaip abi valstybės sugebėjo panaudoti tuos ceremoninius užsienio politikos problemoms spręsti. Gynimo tarpybos nariai linkėjo jaunajam daktarui toliau dirbti ir rengti knyga, papildant darbą naujais tyrimais.

Socialinės antropologijos specialybės doktorantė Kristina Šliavaite, Lundo universiteto doktorantė, tiria vieno iš šiuo metu jautriausių socialinių pozicijų Lietuvos miestų — Visagino bendruomenės nuostatas, pradėjus Ignalinos atominės elektrinės uždarymą, bendruomenės galimybes prisitaikyti prie kintančių gyvenimo sąlygų. Šiam darbui atlikti reikia plačiai apklausti Visagino gyventojus. Doktorantė stipendija

naudoja apklausų organizavimui, klausimyno spausdinimui, t.y. medžiagos surinkimui.

Linas Venclauskas, gavęs stipendiją 2002 m., šiuo metu jau yra pirmų metų VDU doktorantas, pasirinko temą „Moderniojo lietuviškojo antisemitizmo genezė ir raida“, stipendiją naudojo darbui Rygos archyvuose ir knygų pailsintimui iš užsienio bibliotekų.

2004 m. kandidate V. Daugirdaitės Sruogienės stipendijai gauti, bendru sutarimu su VDU prof. E. Aleksandravičiumi, pasiūlėme VDU doktorantę Rasą Varsackytę. Ji jau antrus metus tiria Kauno miesto kultūrinį gyvenimą XVI a. antroje pusėje — 1796 m. Disertacijos tema jau yra paskelbusi straipsnius „Buvę jėzuitai mokytojai Kaune XVIII a. pabaigoje: iššūkis socialiniam

identitetui“ (*Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2004, t. 24, p. 114–122), „Kauno miesto žmonės XVII–XVIII a. sandūroje“ (*Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. 5, p. 7–81), „Kauvietė XVII a. šeštojo dešimtmečio suirutės metu“ (*Kauno istorijos metraštis*, 2002, t. 3, p. 283–290). Gautoji stipendija padės R. Varsackytei nuosekliai surinkti archyvinę medžiagą.

Visi V. Daugirdaitės Sruogienės stipendijas gavusieji jaunieji istorikai dirba Lietuvoje, įvairiuose mokslo bei mokymo centruose ir įgytas kvalifikacijas panaudoja Lietuvos visuomenės kultūrinės atminties plėtojimui. Jaunųjų istorikų vardu nuosirdžiai dėkoju šios stipendijos sumanytojai ir fundatorei V. Daugirdaitei Sruogienei už ugdymo ir tyrimų likimo jautrumą, finansinę ir administracinę paramą šiai stipendijai būtų žymiai sunkiau gyvuoti. Tikimės, kad ši stipendija vaisingai „dirbs“ ir toliau, padėdama ugdyti kvalifikuotų Lietuvos istorikų pamainą.

Lietuvos istorijos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, habilit. dr.

Ingė Lukšaitė

Janina Monkutė-Marks — laureatė

2004 m. gruodžio 30 d. — buvo įteikta septynioliktoji Kėdainių krašto kultūros premija labiausiai šiam kraštui nusipelnusiam žmogui. Šiais metais laureate tapo Janina Monkutė-Marks.

Jau 3 metai, kaip Kėdainiuose veikia Janinos Monkutės-Marks muziejus. Niekas iš kėdainiečių neįsivaizdavo, kad senasis krašto muziejaus (jis veikė šiame pastate prieš įsikuriant Janinos Monkutės-Marks muziejui) pastatas atgims, ne tik papuošdamas šį miestą savo architektūriniu subtilumu bei sutvarkyta aplinka, bet ir praturtins renginiais, parodomis, rengiamomis edukacinėmis programomis vaikams — visa tai Janinos Monkutės-Marks dovana Kėdainių kraštui ir Lietuvai.

Šiandien Janinos dovana įvertinta garbingiausiu kėdainiečių menininkų titulu — Kėdainių krašto kultūros premija. Ją laureatė jau paskyrė 2005 metų, vasarą muziejaus parko skverelyje vyksiančiam akmenų skulptūrų simpoziumui. Sužinojusi apie šį apdovanojimą, Janina nepaprastai nustebo: — „Man apdovanojimas? Aš jau tiek daug gavau iš Kėdainių žmonių. Gavau jų pagarbą, meilę, jų paramą mano idėjai ir pasiryžimą kartu dirbti, tad tokia dovana tarsi priminimas, kad negalima užmigti „ant laurų“. „Nors gyvenau Čikagoje ir Floridoje, dalelė manęs pasilieka Kėdainiuose. Seku spaudą apie tėviškę, džiaugiuosi jos pasiekimais ir tobulėjimu. Visiems savo pažįstamiems amerikiečiams aiškinu, kokia graži yra Lietuva, kokie darbštūs žmonės joje gyvena“. (iš Janinos laiško Kėdainių rajono laikraščiu *Kėdainių garsas*). Žinant tai, nenustabu, kad Janina po truputį įgauna Kėdainių krašto „ambasadore“ Amerikoje vardą.

Atstumas tarp Amerikos ir Lietuvos — tarp dviejų skirtingų žemynų, nėra neįveikiamas. Aišku, galima sakyti daug ką lemią finansinės galimybės, ir tai yra tiesa. Bet smagu tai, kad žmogus būtent taip pasinaudoja

Janinos Monkutės-Marks muziejus Kėdainiuose.

Dail. Janina Monkutė-Marks.

jam suteikta teisė — savo turimą gerį skirti kam nori. Ne paslaptis, kad muziejus yra išlaikomas Janinos ir jos šeimos. Na, o pati Janina prieš tai minėtame laikraštyje *Kėdainių garsas* spausdintame jos laiške rašo: „Esu laiminga turėdama darbštų ir kūrybingą muziejaus kolektyvą ir mano idėją remiančius narius. Ačiū jiems!“

Muziejaus kūrimosi dienomis buvo ketinta apsiriboti vien tik Janinos kūrinių — tekstilės, ta-

pybos, grafikos darbų — eksponavimu. Kas mėnesį rengiamos įvairios parodos, pirmenybę teikiant tekstilei. Kėdainiečiai, kaip reta mažesniuose miestuose, turi galimybę išvysti šių dienų ir XX a. lietuvišką ir pasaulinio garso meną. Praeitais metais muziejuje buvo eksponuoti IV Tarptautinės tekstilės meno „Geroji ir išvirkščioji pusė“ parodos dalis, skulptoriaus A. Mončio, lino simpoziumo Plinaris '2003, žymaus prancūzų tekstilininko Odono (Guy Houdouin), Janinos Monkutės-Marks kūrinių, nacionalinės premijos laureato Felikso Jakubausko tekstilė, JAV gyvenančių Audriaus Plioplio ir Giedrės Žumbakienės grafika, Vilniuje vykusios tekstilės meno bienalės „Savi marškiniai arčiau kūno“ dalis; vyko kaimo ir miesto jaunimui skirti projektai „Jaunųjų menininkų klubas“, „Vaikų ir jaunimo meno klubas“, kartu su Česlovo Milošiaus gimtinės fondu vykdytas projektas menininkams — „Perleistinos temos“, Eglės Juodvalkės kūrybos vakaras.

Kitais metais toliau planuojamos įvairios parodos, bus rengiami projektai su socialiai remtiniais bei čigonų vaikais.

Kiekvieną vasarą muziejaus lankytojai turi galimybę išvysti visą Janinos kūrinių ekspoziciją: tapybą, grafiką ir tekstilę, vos telpantią į penkias sales. Kritikų gerai vertinamus Janinos grafikos ir tapybos darbus bei gobelenus yra įsigiję kūrinių, daug kūrinių nupirkę kolekcininkai. Prieš dešimtmetį menininkė nutarė savo kūrinių nebedalinti, o juos padovanoti Tėviškei — kur prabėgo jos gražiausi metai. 2004 m. Janinos kūryba buvo eksponuota A. Mončio muziejuje — galerijoje Palangoje bei Amerikos ambasados bendruomenės centre.

Janina meninę veiklą pradėjo Kaune, Valstybės teatro Dramos studijos scenoje. Vėliau audimo ir piešimo mokėsi Freiburge veikusioje amatų mokykloje, galiausiai savo igūdžius tobulino Amerikoje. Tačiau Janina įsitikinusi, kad meną reikia jausti, jo išmokyti neįmanoma. „Mano kūrybai daug įtakos turėjo tėvynės ilgesys, liaudies menas. Aš visus jausmus išreiškiu kūriniams, viską ką matau perteikiu per savo vidinį pasaulį,“ — prisipažįsta premijos laureatė.

Giedrė Valtaitė

Devintieji „Pauliaus Galaunės skaitymai“

Lietuvos šviesuoliai Paulius Galaunė (1890–1988) ir Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė (1899–1957) — jų darbai niekada neišdils iš lietuvių tautos atminties. Jie priklauso lietuvių inteligentų kartai, kuri patir-

ties pasisėmusi Rytų ir Vakarų Europoje, dėjo pirmąsias lietuvių kultūros statinio plytas. Paulius Galaunė — muziejininkystės Lietuvoje pradininkas, o jo žmona Adelė Galaunienė — pirmoji lietuvių operos daini-

ninkė.

Vasario 17 d. Nacionalinio M. K. Čiurlonio dailės muziejaus A. ir P. Galaunių namuose įvyko renginys „Pauliaus Galaunės skaitymai“, skirtas Pauliaus Galaunės 115-osioms gi-

mimo metinėms paminėti. Renginį pradėjusi A. ir P. Galaunių namų direktorė Miglė Banytė teigė, jog tai — 9-ieji „Pauliaus Galaunės skaitymai“, kurie tradiciškai organizuojami kiekvienais metais. Pauliaus ir Adelės Galaunių biografijos ir veikla suteikė puikią progą renginio dalyviams kalbėti apie „XX a. pirmosios pusės kultūrinio ir meninio gyvenimo fragmentus“. Iš tolimosios Amerikos sveikinimą minėjimo organizatoriams ir dalyviams atsiuntė Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augūnienė. A. ir P. Galaunių dukrai — Daliai Augūnienėi, negalėjusiai atvykti į šią šventę, pianistė Jūratė Šleinytė-Vosylienė dedikavo Šopeno kūrinių „Preludus“.

Su svarbiausiais meno istoriko, grafiko, kultūros veikėjo, muziejininko Pauliaus Galaunės gyvenimo faktais ir darbais supažindino A. ir P. Galaunių namų įsteigėja, muziejininkė Kazimiera Galaunienė. Paulius Galaunė, kilęs iš Pageležių kaimo (Ukmergės r.), meninius polinkius paveldėjęs iš tėvų. Tėvas Konstantinas Galaunė,

A. ir P. Galaunių namai Kaune.

R. Ropytės nuotrauka.

Nukelta į 4 psl.

Asmenybė, skleidusi branduolinę energiją

Bebaimė kvatklė, aštri humoru jaunu nuginuodavusi net priešus, talentinga rašytoja vilnietė, nemėgusi sureikšminti savo kūrybos – pasakų, scenos kūrinių, vertimų, visa esybė pilna didelio žmoniškumo ir kultūros – tokia ir dar šimtu atspalvių žaizduojančia, prisimena Aldoną Liobytę artimi draugai ir bičiuliai.

Vasario 24 d. Vilniaus paveikslų galerijoje susirinko didelis būrys ją pažinojusių, išaugintų baisiais pokario metais, ją mylinčių už kūrybą, už juoką, už drąsą, už tai, kad tokia buvo. Su A. Liobytės pasakomis daugelis užaugo, vaidino mokyklinėse scenose ar matė teatrose: „Gulbė, karaliaus patė“, „Saulės vaduotojas“, „Meškos trobelė“, „Devyniabolė“, „Trys negražios karalaitės“. Jos parašyta kalba, šiuolaikinio vaiko retai girdima, melodinga, išplėtotą, kartais netgi gana sudėtingą.

Tai pabrėžė vaikų literatūros tyrinėtojas, Vilniaus universiteto mokslininkas Kęstutis Urba, vakaro metu perskaitęs pranešimą apie A. Liobytės kūrybą vaikams. Ypač pažymėjo vaizdingą metaforišką jos pasakų kalbą, priminė nuopelnus, rašytojai redaktorijai Grožinės literatūros leidykloje – ji ir literatūrą atvedė daugelį lietuvių autorių, vertė ar ieškojo vertėjų užsieniečiams.

Apie Aldoną Liobytę, išskirtinę asmenybę Vilniaus ir Lietuvos būtyje, kalbėjo prof. Viktorija Daujotytė, rašytojos bebaimiškumą ir „pipirinių“ juoką, Stalino epochai žydint, prisiminė bičiulis prof. Donatas Sauka. Vakare A. Liobytės bičiulė Meilė Lukšienė-Matjonausaitė prisiminė tėvą, Vilniaus

Aldonos Liobytės 90-mečio paminėjim kalba rašytojos A. Liobytės dukra Gintarė Paškevičiūtė-Breivienė. Egidijos Kaulakytės nuotr.

Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytoja, skaitydavusi jos rašinius namuose prie pietų stalo – tokia vaizdinga ir įdomi autorė augo pedagogo akyse. Ingė Lukšaitė pažymėjo ypatingą Vilniaus vietą – Žvėryną, kurio gatvėse telkėsi lietuvių kultūrinė kolonija su savo senbuviais ir naujokais. Ryškūs buvę Paškevičių namai – rašytoja, plėčios ir jautrios širdies, vyras, gydytojas Vytautas, dirbes nuo ryto iki vakaro, kad užtikrintų duonytę didelei šeimai. Prie stalo susėdė dvylika šeimos narių. Labai jaudinosi, pasakodama apie tuos gerus namus Laimė Krasnodomskienė – ji,

kaimynų mergaitė dvylikametė su devynių broliu, per naktį išstovėję už spintos, kaip išvežamų į Sibirą tėvų prisakyta, rytą atbėgo pas Paškevičius ir buvo priimti po stogu ir į širdį. Uzauginti, mylimi, kaip ir kiti artimieji. Sesers Emilijos sūnus, dailininkas, grafikas Mikalojus Vilitis, apipavidalino ir vakaro staigmeną – niekam nežinomą A. Liobytės pasaką – alegoriją, kurios rankraštį Lietuvos literatūros ir meno archyve atsivertė ir sudomino „Žaros“ leidyklą žurnalistas ir vertėjas Audrius Musteikis. Kažkam iš vakaro svečių šis kūrinys netgi priminė Orwell

Gyventi už – viena kita paralele. Pasaka apie kiškelį ir jo šeimą, visą miško žvėrių gyvenimą, laisvės troškimą ir kovos už ją prieš enkavedistę lapę peripetijos – toks kūrinys tikrai negalėjo būti išspausdintas. Kada parašytas – dar neišsiaiškinta. Rašytojos bičiulė dar iš „Vaidilos“ teatro laikų, dailininkė Juta Čeičytė šiandien prisimena rašytoją, kūrinių garsiai skaičiusią. Kada tas buvo – ar viską prisiminsi? Lieka skaitymo malonumas. Egidija Kaulakytė

Leidiniai

Kalinių bičiuliai Australijoje

Tolimiausia vieta nuo Lietuvos turbūt yra Tasmanija. Tai sala į pietus nuo Australijos. Tačiau tame žemės kampely, europiečių (danų) pastebėjame tik 1642 m., jau nuo 1948 m. iki dabar vyksta lietuvių organizuotas darbas. Jis ypač šviesiai sklinda iš Tasmanijos universiteto, kur nuo 1987 m. veikia Lietuviškųjų studijų draugija (Lithuanian Studies Society). Čia turbūt pirmasis ir nepailstamiausias darbuotojas buvo ir yra Algimantas Taškūnas. Šiame draugijai ir A. Taškūnui šiam krašte žinoma mažai, nors tai yra Lietuvai didelės svarbos institucija ir didžiai gerbtinas jos pagrindinis atspardos stulpas. Lietuvos okupacijos metais Australijos lietuviai labai stipriai ir įvairiais keliais rūpinosi savo bei savo tėvų krašto likimu, sugebėdami atkreipti australų dėmesį. A. Taškūnas daugiausia veikė Tasmanijos universitete, 1987 m. įkūręs Lietuviškųjų studijų draugiją ir leisdamas bei redaguodamas metinį 72 puslapių žurnalą anglų kalba *Lithuanian Papers*.

Vėliausias Lietuviškųjų studijų draugijos leidinys yra *Laiškai iš užsienio* (Letters from the Outside). Tai *Istorija kalinių bičiulių* (The History of the Friends of the Prisoners). Šiuos Kalinių bičiulius taip pat sutelkė A. Taškūnas. Minėtas samburis rado savotiškų kelius padėti Sibirui išstremtiesiems. Laiškai, siuntiniai, malda buvo tie keliai, nes Vakaruose teko patirti, kad kaliniai, gauną iš užsienio laiškus, būdavo atsargiau budelių traktuojami. A. Taškūnas suorganizavo šią Kalinių bičiulių grupelę, įjungdamas australus ir kitų tautybių asmenis. Šiuo keliu jis

ne tik kaliniams padėdavo, bet ir supažindindavo su Lietuvos padėtimi tuos gerus žmones, kurie apie Lietuvą nebuvo nieko girdėję.

Leidinyje yra 122 puslapių, tvarkingai paruoštas ir išspausdintas, iliustruotas nuotraukomis ir keliais raizininiais. Autoriai: K. E. Gross ir D. J. Rozentals. Sužinome, kad Kalinių bičiuliai pradėjo burtis 1980.08.07, po Simo Kudirkos atsilankymo Tasmanijoje. Pradžią sudarė aštuoni A. Taškūno paraginti žmonės, o 1984 m. jų buvo jau 1982 asmenys Australijoje ir 167 iš kitų kontinentų. Jų remiami kaliniai buvo baltai. Kai Baltijos valstybės atgavo savo nepriklausomybę, Kalinių bičiuliai nusprendė ir toliau remti sąžinės kalinius, jei jų bus.

Šis leidinys, pasakojas apie įdomų sambūrį, yra tik vienas iš daugelio Lietuviškųjų studijų draugijos leidinių anglų kalba apie Lietuvos vargus. Mus stebina, kiek vienas žmogus, A. Taškūnas, galėjo atlikti Lietuvai australų tarpe. Už savo veiklą jis buvo pagerbtas Australijos vyriausybės ir apdovanojamas Australijos medaliu (Order of Australia Medal).

A. Taškūno rūpesčiu suorganizuoti leidiniai bei jų tiesioginio tikslo, būtent, informacijos platinimo apie Lietuvą, yra kartu ir liudininkai, kad lietuviai pavojingais atvejais veikia lyg pagal instinktą: kur bebūtų, kokie bebūtų, randa bendrą kelią gintis. Amerikoje, Australijoje, Lietuvos pogrindyje jie net be didelio ryšio siekė vieno tikslo – Lietuvai nepriklausomybės. Kad toks instinktas riktų ir šiandien, kai reikia kurti Lietuvoje gerovę bei ramybę...

V. Volertas

Devintieji „Pauliaus Galaunės skaitymai“

Atkelta iš 3 psl.

besivertias kalvio amatu, mėgęs kolekcionuoti daiktus, gebėjęs gražiai papuošti skryniąs, motina sekusi daug pasakų, garsėjusi kaip puiki audėja. 1904 m. vyresniosios sesers Stefanijos dėka Pauliui Galaunei atsivėrė platus pasaulis: ji pakvietė į Peterburgą. 1910 m. P. Galaunė baigė privačią I. Geldo mokyklą, studijavo Psichoneurologijos instituto Humanitarinių mokslų fakultete, Peterburge. Lankė Dailei skaitinti draugijos mokyklos vakarinius piešimo kursus, privačią Galdblato studiją, daug skaitė (visą gyvenimą buvo aistringas bibliofilas), aplankė ne vieną muziejų. Peterburge įsitraukė į lietuvių inteligentų veiklą. Profesoriai Jonas Mačiulis-Maironis, Blažiejus Česnys, Eduardas Volteris paskatino Paulių Galaunę susidomėti Lietuvos istorija, kultūra ir gimtąja kalba (tėvų Galaunių šeimoje kalbėta lenkų kalba, nors tėvas Konstantinas ir sūnus Paulius mokėjo ir lietuvių kalbą). 1919 m. P. Galaunė pradėjo dirbti muziejininko ir pedagogo darbą Kaune ir iki mirties jame gyveno (į Lietuvą grįžo 1918 m.). Aktyviai bendradarbiavo Lietuvos meno kūrėjų draugijos, Valtstybės archeologijos komisijos veikloje. 1923 m. išvyko į Paryžių, kur studijavo muziejininkystę Luvro mokykloje. Dabartiniam Valstybiniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui jis vadovavo 25 metus, rūpindamasis Čiurlionio ir kitų dailininkų darbų palikimu, liaudies meno rinkimu, ekspozicijų ir parodų rengimu ne tik Lietuvoje, bet ir svetur: Italijoje, Prancūzijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje, Amerikoje. 1949 m. buvo atleistas iš pareigų kaip netinkantis sovietinei ideologijai. 1910–1987 m. paskelbė per 400 publicistinių ir mokslinių straipsnių bei studijų. Paulius Galaunė – albumų serijos „Lietuvių liaudies menas“ pradininkas (parengė 6 knygas). Buvo bažnytinio meno ir ekslibrisų parodų Lietuvoje ir užsienyje, t.y. Belgijoje (1928), iniciatorius. Paulius Galaunė ir Adelė Galaunienė buvo dideli savo krašto patriotai, 1939 m. atsiskakė pasiūlymo emigruoti į Švediją.

Su dainininkės Adelės Galaunienės gyvenimu supažindino Renata Varanavičiūtė – M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejaus darbuotoja. Adelė Nezabitauskaitė, baigusi Skuodo progimnaziją, mokėsi Kauno mergaičių mokytojų seminarijoje. 1918 m. baigė Maskvos filharmonijos draugijos aukštąją muzikos ir dramos mokyklą, dainavimo mokėsi pas Didžiojo teatro solistą V. Uspenskį, vaidybos – pas V. Nemirovičių. 1918 m. Adelė Nezabitauskaitė sugrįžo į Lietuvą: iš pradžių gyveno Vilniuje, o nuo 1919 m. – su vyru Pauliumi Galaune Kaune. 1920 m. buvo įsteigta Lietuvių meno kūrėjų draugija, kurios Muzikos sekcijos nariai – A. Galaunienė, Vladislava Grigaitienė, Juozas Tallat-Kelpša, Juozas Žilevičius, Kipras Petrauskas ir kt. – pradėjo organizuoti Operos teatrą (tuomet vadintą „Operos vaidykla“). Pirmajame spektaklyje G. Verdi „Traviata“, kuris įvyko 1920 m. gruodžio 31 d., pagrindinį Violetos vaidmenį atliko Adelė Galaunienė. Iš viso ji sukurė 20 pagrindinių vaidmenų ir scenai pašventė 11 metų. Stažavosi pas operos scenos

Paulius Galaunė.

žvaigždę ir garsią pedagogę Felia Litvinne Paryžiuje. 1931 m. operos primadona atsisveikino su scena dėl susilpnėjusio balso (kartais dėl dainininkų trukumo tekdavo atlikti dramatinio pobūdžio partijas, netikusias jos balsui). Atsisveikinusi su teatru, A. Galaunienė pasižymėjo kaip puiki chorvedė, reiklų spektaklių recenzentė ir pedagogė. Šiltus prisiminimus apie savo mokytoją Adelę Galaunienę atsiuntė dr. Vinco Kudirkos muziejaus darbuotoja N. Manikienė.

Dr. R. Račiūnaitė pristatė pirmosios nepriklausomybės laikotarpio Kauno asmenybę – Honoratos ir Tado Ivanauskų – veiklą, jos įtaką modernios kultūros plėtotei. Pranešimus skaitė Vytauto Didžiojo universiteto Menų instituto studentai, dauguma jų – magistrantai, vadovaujami dėstytojų dr. A. Šnitkuvienės, dr. R. Andriūšytės-Žukienės, dr. L. Šinkūnaitės ir dr. N. Lukšionytės-Tolvaišienės. Studentai gvildeno įvairias temas, pradedant bažnytinio menu, dvaro paveldu, atribucijos meno problemomis, Vilniaus geto raida iki Nykštuko skulptūros simbolikos Vienybės aikštėje. Šie pranešimai – daugialypio P. Galaunės domėjimosi ir mokslinio tyrinėjimo tąsa. Pats P. Galaunė daug laiko skyrė akademiniam darbui, dėstydamas Vytauto Didžiojo universitete, dabartinėje Dailės akademijoje ir Vilniaus universitete. Po intelektualiosios renginio dalies S. Dargis pristatė filmą „Paulius Galaunė“ (deja, daugiau mėgėjišką nei profesionalų).

Vakare M. K. Čiurlionio direktorius Osvaldas Daugelis, A. ir P. Galaunių namų direktorė Miglė Banytė, Kazimiera Galaunienė atidarė Algio Kaupo fotografijų parodą. A. ir P. Galaunių vaikaitis Algis Kaupas teigia, jog fotografija jam yra neatskiriama gyvenimo dalis, nes leidžia regėti sodresnę pasaulį. Muziejaus salėse pateikiami skirtingų etapų darbai: pradinio etapo nespaltuoti „gatvės“ fotografija, ir spalvotoji – su margu New Connecticut miesto gyvenimo, nuo gatvės užrašų iki visuomeninių akcijų. Pasak New York gyvenančio Algio Kaupo (pagal profesiją kino režisierius), jis šiuo metu itin domisi peizažais, tad parodos lankytojas gali susipažinti su naujausiomis krašto vaizdžio fotografijomis, atliktomis skaitmenine technika.

Muziejų nepastebimai prabėgo diena, kupina neišdildomų įspūdžių apie Adelės ir Pauliaus Galaunių nuopelnus lietuvių kultūrai. Susipažinta ir su ir jaunąja menotyrininkų karta, tęsiančia XX a. pradžioje pradėtus darbus.

Laimutė Tidikytė

Šį sykį juoko buvo daugiau

Vasario 27 d., sekmadienį, kai Hollywood Kodak teatre buvo dalinami Oskaro 77-oje šventėje, Los Angeles dramos sambūrys Šv. Kazimiero salėje ketvirtą kartą suvaidino režisieriaus Algimanto Žemaitačio pertvarkytą Anatolijaus Kairo komediją „Pilietybė“, tapusią „Pilietybės godomis“. Taigi, dukart pernai lapkričio pabaigoje ir kartą Čikagoje įvykusiame Teatro festivalyje.

Premjerinį pastatymą mačiusiam atrodo, jog dabar viskas rezgėsi kur kas sklandžiau. Ir pratiso ilgiau. Ir žiūrovų juoko proveržį padaugėjo. O kai kurių aktorių vaidyboje išsilaikė persitengimas, sąjūčiai, hiperbolė. Grėšė pavojus, kad viskas pavirs pigiu farsu. Mazdaug prie to prieita.

O pati pagrindinė tema – pastangos parankiomis vedybomis įsigyti teisę likti šiame krašte, veda į visokias apgavystes ir kvailiylas. Gyvenime jų pasitaiko ir ne taip jau retai. Iš šono žiūrint, žinoma, juokinga, kai labai skirtingo amžiaus individai pėršasi vieni kitiems, kai meilinasi su parapijinėje scenoje leistiniais erotiniais palyėjimais. Na, ir su alkoholio sukeltomis išdaigomis.

Čia nusilakimas yra juokinio būdas. Į jį įveliamas senolis jaunikis Mikas (Juozas Pupius). Net per du veiksmus. Pabaigoje, irgi pagal šabloną, vėl pilstomas šampanas su smagiu „pakelkim!“ dainavimu. Rasi,

mėgstame kilnoti tostus. Pūpius vaidino gerai. Realistinėje komedijoje tvarkingo senolio pavertimas girtuokliu, kažkaip kirtosi su logika. Beje, farse logikos nesitiekė.

Aktoriai vaidino perdėm įsijautę. Itin stebino savo jaunatvišku grakštumu Aušra Vencutė žmonos Lili rolėje. Judri, nekantri, gebanti išreikšti pavydą. Tai ilgas, nelengvas vaidmuo šalia jos vyrų Aro (Rolando Žukausko) vaidmens. Abu gerokai padirbėjo ir vienas kitam tikio. Žinoma, čia gimusios Aušros balso intonacija jau amerikietiška. O jie veikale, tik prieš metus atvykę iš Lietuvos.

Reiklios būsimos advokatės Astos vaidmenį, su nežymiu komizmu įkūnijo Daina Žemaitaitytė, turinti tvirtą, malonaus tembro balsą. Šį sykį kalbėjo lėčiau. Nieko neprikiši pasirodžiusiai, buto ieškančiai, porai iš Lietuvos: kompiuterių ekspertui Linui (Artūrai Česnui) ir jo žmonai mokytojai Laimai (Jolantai Jonutytei-Paguzinskienei). Jų elgsenoje dvelkė inteligentiškas orumas, optimizmas – akivaizdus kontrastas paikai santuokų „kūrimo“ euforijai.

Turbūt „deis ex machina“ būdu, ar tiesiog autoriaus, o gal režisieriaus vaizduotės dėka, čia dalyvauja dar dvi moterys. Iš tiesų, be jų visa istorija nebūtų pakankamai sulipdyta ir juokinga. Būtent: žiūrovus stulbina rafinuota nuotykių ieškotoja Elena. (Sigutė Mikutai-

tytė-Miller) ir paklydusio Romeo beiškanti Stefa (Raisa Urbanienė). Pirmoji su nedingsiančia šypsena, kūno – suklebės linijų glotnumu, erotiška judesių plastika ir banknotų pluoštu bando prisivilioti Arą. Kaip tik joje ir reiškiasi toji hiperbolė, apie kurią užsiminiau anksčiau. Tarp kitko, Sigutė yra įžymi drabužių modeliotoja. Kur kas žemiškesnė, nors irgi iš fantazijos pasaulio (Malibu) atkakusi Stefa ieško paklydusio Romeo. Lyg Shakespear komedijoje. Pasirodo tas individualas yra čia, užkulisuose ištigęs, bet jau suspėjęs išsipaigioti žilaplaukis gražuolis. Urbanienė ir Pupius turi deramai skardžius balsus. Gal todėl ir susilaukė žymenų Čikagoje. Abiejų draugystės dinamika vaidinimo pabaigoje nukreipia visų mintis į laimingesnę ateitį. Paaiškėjo, kad Lili, taip troškusi savo kūdikį gimdyti Amerikoje, galės tai padaryti Amerikos ambasadoje Vilniuje.

Žiūrovų komplimentų susilaukė dailininko Sigito Šniro sumanytas scenovaizdis – erdvi skoninga svetainė – su puikiais tapiniais ant sienų ir veidrodžiu, į kurį pasijūrejo, regis, tik viena aktorė. O veiksmo pradžioje grojamos melodijos visiškai neatitiko jau kelinti metai skambančių madingų dainų. Ar dar vis jie ten dainuoja V. Kernagio įkvėptą „Kaip gražu miške“ ir Offenbacho „Barkarolė“?

Pranas Visvydas